

Gyimesi Emese: Szendrey Júlia irodalmi pályafutása. Társadalomtörténeti kontextusok.

(Ligatura.) Ráció Kiadó, Budapest, 2021. 295 oldal.

Szendrey Júlia nevét hallva sokunk emlékezete a *Szeptember végén* című versben megszólított nőalakot idézi fel, akit már az általános iskolai irodalomórák óta ismerünk mint Petőfi Sándor feleségét. Ez az a tudás, amellyel mindannyian rendelkezünk, s tulajdonképpen Júlia alakját a múzsa és feleség szerepébe skatulyázzuk. Irodalmi pályafutása sokkal kevésbé van jelen a köztudatban, sőt annak részletei és sajátosságai kifejezetten ismeretlenek. Gyimesi Emese ezeket az ismeretlen, rejtett részleteket kívánja feltárni, célja, hogy Szendrey Júliát mint önálló alkotót rögzítse a magyar irodalmi térképen. Vagy helyesebben: megpróbálja visszahelyezni oda, hiszen publikált alkotásai révén Szendrey a saját korában ismert szerzőnek számított.

Gyimesi Emese irodalom- és társadalomtörténész, a *Szendrey Júlia-kutatás* című blog¹ szerzője és az MTA Lendület Családtörténeti Kutatócsoport tagja. Publikációs listája² alapján is egyértelmű, hogy tudományos érdeklődésének homlokterében elsősorban Szendrey Júlia alakja áll, de foglalkozik 19. századi nőtörténettel, családtörténettel, illetve a városi térhez kapcsolódó kérdésekkel is. A most bemutatandóval

együtt eddig négy kötete jelent meg.³ Sajtó alá rendezte a költőnő 141 versét a *Szendrey Júlia összes verse* című kötetben. A *Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában* című munkája új megközelítésben vizsgálta Júlia alakját, mégpedig a gyermekeihez köthető források elemzésén keresztül, és vele párhuzamosan, igyekezett a család történetét is megismerni és megérteni. A harmadik – jelen szövegben tárgyalt – kötet érthető módon teljesen beágyazódik a publikációk sorába, sőt mintegy betetőzésüket jelenti, amelynek alapjául Gyimesi doktori disszertációja szolgált. Azóta megjelent negyedik könyvében pedig hősnője meséit és elbeszéléseit adta közre.

A mű – *Előszót* követő – első fejezeteiben (*Források és Módszertan*) a szerző a forrásokat és a módszertanra vonatkozó legfontosabb információkat gyűjti össze. Összefoglalja, hogy kik foglalkoztak a témával korábban, hogyan alakult Szendrey műveinek és hagyatékának a története, miért ébredt a közelmúltban újra érdeklődés személye iránt, illetve betekintést nyújt abba is, hogy Szendrey Júlia alakjának értelmezése

¹ Szendrey Júlia – kutatás: <https://szendreyjuliakutatas.blog.hu/> – utolsó letöltés: 2022. július 23.

² Gyimesi Emese: <https://m2.mtmt.hu/gui2/?type=authors&mode=browse&sel=10044555&view=simpleList> – utolsó letöltés: 2022. július 23.

³ Gyimesi Emese (s. a. r.) 2018: *Szendrey Júlia összes verse*. Kortárs Kiadó, Budapest; Gyimesi Emese 2019: *Gyermekszemmel Szendrey Júlia családjában – Szendrey Júlia, Petőfi Zoltán, Horvát Attila, Árpád és Ilona gyermekkori levelei, versei és játéka 1840–1870*. (Magyar Családtörténetek: Források 2.) Magánkiadás, Budapest; Gyimesi Emese (s. a. r.) 2021: *Szendrey Júlia elbeszélései és meséi*. Szendrey Júlia-kutatás – Gyimesi Emese, Budapest.

kapcsán milyen tendenciák érvényesültek, imázsának formálódására milyen tényezők voltak hatással (11–19). A módszertanra vonatkozóan a kutatást megalapozó vagy inspiráló nézeteket, tudományos megközelítéseket foglalja össze röviden. Felsorolja, hogy az irodalom-, társadalom-, kultúr- és médiatörténet mind érvényesülhet egy ilyen kutatásban, ezen diszciplínák határmezsgyéjén mozgó témáról van tehát szó. Megemlíti még a mikro-, a mentalitás- és a nő történetet, amelyek szempontjai, irányvonalai szintén hatottak az elemzésekre (21–35).

Kézbe véve a könyvet, tartalmi szempontból lehet olyan előzetes feltetelezésünk, miszerint Szendrey Júlia irodalmi műveit fogja a szerző megvizsgálni, a címnek megfelelően pedig társadalmi kontextusban is elhelyezi az irodalmi pályafutás részét képező alkotásokat. Ezek részletes bemutatása és műelemzés helyett, mint látni fogjuk, a kötet fő irányvonala inkább a Szendrey Júlia – mint 19. századi női szerző – pályaképére vonatkozó társadalmi kontextusok felfejtése és értelmezése.

A mű szerkezetére és tartalmi egységeire vonatkozóan először az tűnik fel, hogy a bevezető részek után a „tartalminak” nevezhető fejezetek sorrendje szokatlanul tűnhet. *Az excentrikus nő és a múzsa – Szendrey Júlia és a Nyugatosok* című fejezetet a *Szendrey Júlia mentális térképe és levélírói gyakorlata az 1840-es években* című követi. Tehát nem beszélhetünk kronológiai sorrendről a szerkezeti egységek egymásutánosságát tekintve, ehelyett a szerző azzal kezdi meg Júlia pályájára vonatkozó kérdések kibontását, hogy a mai napig kiható, az olvasóhoz legközelebb álló

Szendrey-képtől és annak születésétől indul el, s innen kezdi el visszafejteni az „igazságot”. Már a tartalomjegyzékre pillantva is észrevehető, hogy a kötet első fejezeteiben jobban koncentrálódik a figyelem Szendrey Júliára, később a *Polémia és „epeláz” a női szerzők körül*, valamint a *Szakmai identitás, női kommunikációs és mobilitási stratégiák a 19. század közepén* című részek már jobban összpontosítanak az általános összefüggések megvilágítására, s tágabb kontextusban igyekeznek elhelyezni a témát. Végül a *„Mama meséit kiadják” – nyilvános és a privát szféra összejátéka a Szendrey–Horvát család írásgyakorlatában* című fejezet a családi szint vizsgálatát sejteti.

A következőkben a kötet általam legfontosabbnak vélt megállapításait foglalom össze. *Az excentrikus nő és a múzsa – Szendrey Júlia és a Nyugatosok* témájával indítani a tárgyalást abból a szempontból jól átgondolt döntés, hogy az olvasó az előzetes koncepciókon keresztül maga is kapcsolódni tud Szendrey Júlia alakjához, s ezeket összegezve indulhat el a sztereotipikus Szendrey-kép lebontása, átírása, megcáfolása vagy legalábbis más kontextusba helyezése. A Nyugatosok újraértelmezték ugyanis Szendrey alakját, a korábbi évtizedek elítélő és megbélyegző narratívájával szemben a megértés szándéka felől közelítve új szerepkört társítottak személyéhez, de a korábban Petőfiné emlékezetére ráakódott rétegek letisztogatására nem volt gondjuk (40). A Nyugatosok az emancipált, modern nő és múzsa alakját látták Szendrey Júliában (43, 47). Ugyanakkor ennél a ráruházott szerepnél sokkal árnyaltabb képről van szó, egy olyan 19. századi

nőalakról, aki saját joggal is babérkoszorút érdemel az irodalmi munkássága miatt, s talán joggal mondhatjuk, hogy a későbbi fejezetek ezt alá is támasztják.

A *Szendrey Júlia mentális térképe és levélírói gyakorlata az 1840-es években* című fejezetben rendkívül értékelendő az a módszer, amellyel a szerző a mentális térképezés metódusát Júlia fiatalkori barátnőjével, Térey Máriával folytatott levelezése alapján vetíti ki Szatmár vármegyére. A levelezést olyan forráscsomagként kezeli, amelyből a leírt, hétköznapi életre vonatkozó momentumok felfejtésével nagyobb összefüggések is feltárulhatnak (54–55). A mentális térképrajzolás metódusának alkalmazása révén Gyimesi Emesének lehetősége volt arra, hogy megtalálja a Szendrey Júlia levelezéséből kibontakozó gondolkodásbeli és kulturális mozgásteret. Sőt, nemcsak konkrét fizikai térben vizsgálódik, hanem olyan városokat is felhelyez a térképre, amelyekben Szendrey ugyan nem járt, viszont személyes fejlődésére hatással lehettek az ezen helyekhez társított ismeretek, gondolatok (67–68).

A következő, *Az érzelmek szerepe Szendrey Júlia naplóírói gyakorlatában* című fejezetben a szerző rámutat arra, hogy Szendrey érzelmei milyen szerepet játszottak naplóírásában. Ez a tevékenység nem kifejezetten szokást, mindennapos tevékenységet jelentett számára, hanem az aktuális lelki állapot, a különböző lelki behatások által kiváltott gyakorlatról volt szó. Júlia számára nem a hétköznapi történések rögzítésére szolgáló eszközt jelentettek a naplók, mint az a naplóbejegyzések elemzése során kiderül, hanem inkább egy önelemző attitűd, egyfajta pszichológiai igény kifejeződésének a csatornáját (85–86).

Az „*Iparlovagok*” Szendrey Júlia életműve körül – az 1847-es naplópublikációk című fejezetben a megjelent naplórészletek vizsgálatát végzi el a szerző. Szendrey naplópublikációi arra vonatkozóan lehetnek fontos példák, hogy miképp szolgálhattak ezek a férj számára a saját hírnevének öregbítésére, vagy milyen megítélés övezhette a női szerzők munkásságát ebben az időszakban (104).

Gyimesi a *Szendrey Júlia versírói gyakorlata* című fejezetben rámutat arra, hogy a költőnő 1850-es évek közepi versírása és az 1846–47-es naplóbejegyzései mennyire hasonló „tőről fakadnak”, mennyire hasonló világkép, gondolatok figyelhetők meg bennük (111, 128). Bizonyos kiadatlan, tisztázatlan alkotásai teret engednek olyan gondolatoknak, amelyek megkérdőjelezzik a nőekkel szemben támasztott korabeli elvárásokat (118–119). Szendrey Júlia versírói gyakorlatának megértéséhez Gyimesi Emese kortárs párhuzamok beemelését választotta, ami módszertanilag kézenfekvő megoldás: felszínre kerülnek hasonlóságok és különbségek az egyes szerzők között, s ez a korabeli összefüggéseket jobban megvilágító következtetésekhez vezet el. Arany János esetében a versgyűjtemények megalkotásával és szerkesztésével kapcsolatos hasonlóságok (és különbségek) válnak láthatóvá (125–128), míg Majthényi Flóra versíró füzeté Szendrey Júliáétól eltérő szerkesztési elveket tükröz (128–131), versírói gyakorlatának értelmezéséhez pedig párhuzamként Malom Lujzát, Wass Ottiliát, Bulyovszky Lillát is vizsgálja Gyimesi.

A *Szendrey Júlia és Arany János kapcsolata* című fejezet e két személy

kapcsolatára külön is reflektál. Az irodalomtörténész Arany Jánosnak a kortársaival folytatott levelezését úgy kezeli, mint mentalitástörténeti szempontból remek forrásként szolgáló szöveggörpust, amelyből felfejthetők a Szendrey Júliáról alkotott korabeli vélemények értelmezési keretei. Gyimesi meggyőzően mutatja be, hogy a közgondolkodás miképpen hat az egyéni értékítéletekre, és felhívja a figyelmet arra, hogy Szendrey személyét a kor női szerepeinek viszonyrendszerében – vagy legalábbis annak hatása alatt – értelmezte Arany (155).

A *Polémia és „epeláz” a női szerzők körül* arról szól, hogy a privát és a nyilvános tér számára szánt alkotások külön kezelése milyen információval szolgálhat az elvárásokra, igényekre vonatkozóan: milyen műveket, gondolatokat tártak a nyilvánosság elé és miket nem (196). Ezen túlmenően pedig a 19. század közepének úgynevezett írónővitája is terítékre kerül (196).

A *Szakmai identitás, női kommunikációs és mobilitási stratégiák a 19. század közepén* című rész fontos megállapítása, hogy a „nőírók” korabeli (és későbbi szakirodalomban is gyökeret eresztett) fogalma által sugallt egynemű kategóriával szemben a 19. századi női szerzők heterogén csoportot jelentettek és a korabeli női karrierok, egyedi életpályák változatosak lehettek (218–220).

A *„Mama meséit kiadják”... című fejezet az utolsó új információkkal, megállapításokkal szolgáló rész. Úgy vélem, ennek tekintetében leginkább a forrásul szolgáló szövegeket kell kiemelni, ugyanis ez a rész Júlia gyermekeinek a *Tarka Művek* című munkáját vizsgálja: a Horvát-fiúk által szerkesztett*

és kézzel írt, folyóiratot megidéző hét füzetet. A rendhagyó irodalomtörténeti forrást azért is tartja a kutató fontosnak, mivel betekintést enged a sajtótermékeknek a hétköznapi életre gyakorolt hatásába (239).

Végezetül a szerző összefoglalja a kutatás legfontosabb gondolatait, legjelentősebb megállapításait, ráirányítja a figyelmet azokra a pontokra, amelyek révén leginkább érzékelhető a kutatás veleje, eredménye. Ha a 19. század közepének irodalmát szeretnénk górcső alá venni, nem tehetjük ezt csupán a nyomtatásba kerülő művek és a nyomtatott sajtó révén: a kéziratban maradt alkotások ugyanolyan fontosak ahhoz, hogy ne félreértett, téves vagy hiányos képet kapjunk – különösen igaz ez Szendrey Júlia esetében, hiszen kéziratban maradt alkotásai korábban ismeretlenek voltak (246). Véleményem szerint a kötet sikerrel tárja fel Szendrey Júlia irodalmi pályafutását, és értelmezi azt a korabeli társadalmi viszonyok között.

A kötet végén elhelyezett függelék hasznos kiegészítő, benne Szendrey lényegre törő, könnyen átlátható életrajzával, ami komoly segítséget jelent a munka forgatása közben. A mű témájával, illetve annak összetettségével szemben a külsőn minimalista, letisztult. A cím alapján azt gondolnánk, hogy egy ilyen könyvnek a borítóján is feltétlenül szerepelne Szendrey Júlia portréja. Azonban a kötet a *Ligatura* sorozatban jelent meg, ehhez illeszkedik a külső, és csupán néhány szín és egy egyszerű minta alkotja a borítót. Belelapozva láthatjuk, hogy a tipográfia kellemes, a betűméret és betűtípus megfelelő, a térközök és sorközök

szintén könnyen olvashatóvá teszik a szöveget.

Összességében egy rendkívül széleskörű kutatás írásos lenyomatával találkozhatunk Gyimesi Emese kötetében. Megközelítései, szempontjai és a vizsgált források új fényt vetnek Szendrey Júliára, mind az irodalomban elfoglalt helyére, pályájára, mind személyére egyaránt. A kutatás alapját jelentő kérdésfeltevések széles spektrumot fognak át, különböző tudományterületek találkozási pontjaként szolgálnak. Nyelvezetét figyelembe véve inkább a szakmai, tudományos érdeklődés kiszolgálására alkalmas, bár szélesebb érdeklődő réteg számára is haszonnal forgathatónak tartom. Szerzője a megjelent források mellé beemelte a kéziratban maradt, kiadatlan forrásokat is, hogy határozott lépéseket tehessen Szendrey Júlia megértéséhez. A kötet olyan eredményeket tartalmaz, amelyek jelentősen formálhatják vagy átírhatják napjaink Szendrey Júlia-képét, és amelyek csatlakozhatnak a tudományos diskurzushoz. Hasonló véleményen van Steinmacher Kornélia is, aki recenziójában a kötet legfőbb tanulságaként a történelem során kialakult imázs és a források összevetéséből származó eltérések feltárását, és ezáltal új Szendrey Júlia-kép felvázolását nevezi meg.⁴ Valóban kimozdulhat Júlia alakja a korábban berögzült korlátok közül, láthatóvá válik irodalmi pályafutása, annak összetettségével és társadalmi beágyazottságával együtt. Ez a kötet nagy erénye:

elmozdítja őt a sztereotípiák szintjéről és kísérletet tesz a tényleges megértésére, láttatja az alakja körül felépült imázs mögött meghúzódó alkotót.

Petőfiné vagy Szendrey Júlia? Egyértelműen az utóbbi. Petőfi alakja természetesen nem választható el tőle, de ebben a kötetben láthatóvá válik, hogy Szendrey a saját kora szemében is önálló szerző volt, nem csupán múzsa. Publikált és kiadatlan versei, szövegei saját jogán is elhelyezik őt azon a bizonyos „irodalmi térképen”. Mivel a kötetben is fontos szílat jelentett a versírás és a versírói gyakorlatra vonatkozó kérdések megválaszolása a források által, úgy gondolom jelen szöveg számára is illő lezárásnak bizonyul egy – a kötetben is idézett – versrészlet, Szendrey Júlia költői mivoltának bizonyítékaként, s gondolatvilágának ábrázolásaként (118):

*„De mit tegyen, kit végzete
Kopár sziklára helyeze,
Hol perzselő a napsugár,
Hol a vihar pusztítva jár?...
Mit tehet a szegény levél,
Mit fájáról letép a szél[?]”*

Erdélyi Virág

⁴ Steinmacher Kornélia [2021]: *Petőfiné tül*. Nemzeti Közszerzőgálati Egyetem Politika- és Államelméleti Kutatóintézet Intézet blog <https://pablog.uni-nke.hu/hirek/2021/04/27/petofin-tul> – utolsó leltés: 2021. december 12.